



■ Dostoyevskaya Anna Qriqoryevna

### Birinci hissə

#### Uşaqlıq və gənclik dövrü

#### Mənim dünyaya gəlişim

Mənim bir çox xatirələrim Peterburqdakı Aleksandr Nevski monastırıyla bağlıdır. Belə ki, monastırın əsas giriş darvazalarının altında yerləşən yeganə Kils' nəzdində olan evdə (prixod) mənim valideynlərim nikaha giriblər. Mənsə avqustun 30-da, Müqəddəs Aleksandr Nevski günündə monastıra məxsus bir evdə doğulmuşam. Prixod keşişi mənim üçün dua oxuyub və xaç suyuna salıb. Aleksandr Nevski kilsəsinin Tixvin qəbiristanlığında həyat yoldaşım dəfn olunub. Və əgər qismət olsa, əbədi rahatlıq tapmağım üçün nə vaxtsa mən də onun yanında yer alaram. Sanki hər şey Aleksandr Nevski monastırının ətrafında birləşib ki, mənim üçün dünyada ən dəyərli yerli olsun.

Mən 1846-cı il avqustun 30-da, buralarda çox az rast gəlinən yağmursuz günlərin birində dünyaya gəlmişəm. İndiyə qədər Aleksandr Nevski günü şəhərin ən əsas bayramı sayılır və həmin gün işdən azad olan insan izdihamı Kazan kafedralından monastıra qədər və geriye yürüş edir. Əvvəllər avqustun 30-u daha böyük təntənə ilə qeyd olunurdu. Nevski prospektinin mərkəzində 3 vertslük bir yerdə enli taxta meydança qurulurdu. Onun üstündən kənarda dayanan kütləyə qarışmadan, parlayan qızılı xaçlar və kilsə bayraqları ilə xaş yürüşü keçirdi. Qızılı rəngli cübbələrə bürünmüş din xadimlərinin uzun cərgəsinin ardınca lentli və ordenli hərbiçilər, onların da arxasınca hakim dairələrin nümayəndələri olan qızılı rəngli bir neçə karet keçirdi. Bu təntənəli yürüş özü özlüyündə elə bir möhtəşəm görüntü yaradırdı ki, bütün şəhər onu izləməyə toplaşdı.

Valideynlərim monastıra məxsus olan evin ikinci mərtəbəsində yaşayırdılar. Ora 11 otaqdan ibarət, pəncərələri (indiki) Şlisselburqski prospektinə, bir az da monastırın qarşısındakı meydana açılan nəhəng bir mənzil idi. Ailə çox böyük idi: qoca ana, dörd oğul - onlardan ikisi evliydi və övladları da vardı. Onlar çox şən, mehriban və qonaqpər-

vər idilər. Ailə üzvlərinin ad günlərində, milad bayramında bütün yaxın və uzaq qohumlar nənənin yanına səhərdən toplaşır və gecə yarıya qədər birlikdə əylənir, sevinirdilər. Amma daha çox qonaqlar avqustun 30-da yığışırdılar. Belə ki, hava yaxşı olanda açıq pəncərələrdən olduqca xoş bir əhval-ruhiyyədə, doğma insanlar arasında rahatca yürüşə baxmaq olurdu. Elə eynilə bu cür 1846-cı ilin avqustun 30-da da olmuşdu. Mənim anam ailənin o biri üzvləriylə birlikdə sağlam görünür, şən və gözəl əhval-ruhiyyədə qonaqları qarşılayır, süfrəyə dəvət edir və qulluq edirdi. Və birdən ortalıqda gözəndən itir. Hamı nədənsə əmin idi ki, o, içəri otaqların birində yeməyi hazırlamaqla məşğuldur. Bu arada isə başına gələcək "hadisənin" belə tez olacağını gözləməyən anam, çox güman ki, yorğunluq və gərginlikdən özünü qəfil pis

kilsə zəngləri və musiqi sədalarının altında mənim də uzun həyat yolum başladı. (Dünyaya gəlişimlə bağlı bütün xırda-lıqları, özəllikləri həmin gün orda olan müxtəlif xalaların, dayıların danışdıqlarından, rəylərindən öyrənmişəm.)

Təntənəli proses bitəndən sonra qonaqlar evlərinə getməyə hazırlaşdı. Lakin onları nənəylə görüşüb, sağollaşmaq istəyi ayaq saxlamağa məcbur edir. Onlarasa deyirlər ki, nənə yorulub və dincəlmək üçün uzanıb. Təxminən saat üç radələrində baş verən "hadisədən" bir xeyli həyəcanlı görünən atam yaşlı anasının qoluna girərək qonaqlar olan otağa gətirir və təntənəli şəkildə deyir: "Əziz qohumlar, dostlar, qonaqlar, mənim böyük sevincimə siz də şərik olun və məni təbrik edin! Tanrı mənə Anna qızımı hədiyyə edib!" Atam olduqca şən xarakterli, zarafatçı, məzəli bir adam idi. Hamı onun

ğulmuş körpənin şərəfinə sağlamlıqlar deyərək şampan şərəbinin axırına çıxırlar.

Mənim dünyaya gəlişim bax bu cür təntənəli şəkildə baş verib. Hamı bunun mənim gələcək həyatım üçün çox yaxşı əlamət olduğunu deyirdi. Bu əlamət sonradan özünü göstərdi: çəkdiyim maddi sıxıntılar və mənəvi əziyyətlərə baxmayaraq, mən özümü olduqca xoşbəxt bir adam bilirəm və həyatımda heç bir şeyi dəyişmək istəməzdim.

Valideynlərim barədə bir neçə kəlmə demək istərdim. Atamın nəslə Malorusiyadan idi, ulu babamın soyadı Snitko idi. Ulu babam Poltavadakı malikanəsini satıb Peterburqa köçür və soyadını da Snitkin edir. Mənim atam yezuitlərin Peterburq məktəbində təhsil alırdı, amma o yezuit olmadı, bütün ömrü boyu sadə, xeyirxah bir insan olaraq qaldı. O, uşaqlığından qərribə bir epizod danışdı. On yaşı olanda qış vaxtı səhər tezdən (saat 7

# Xatirələr



hiss edir, belə hallarda lazım olan adamın arxasınca xəbər göndərərək yataq otağına çəkilir. Anam çox sağlam qadın idi. Bundan da əvvəl dünyaya uşaq gətirdiyindən indi baş verən "hadisə" evdə heç bir narahatlıq, həyəcan doğurmur.

Hardasa saat iki radələrində kafedralda təntənəli obednya (xristianlarda sübh və ya günorta ibadəti - X.A.) sona çatır, kilsə zənglərinin səsi eşidilir və monastırın əsas darvazalarından xaş yürüşü başlayanda meydana hazır dayanmış hərbi nəfəslə musiqi alətləri orkestrinin təntənəli musiqi sədaları eşidilir. Pəncərənin yanında oturan adamlar o biri qonaqları da çağırmağa başlayırlar və onlar belə deyirdilər: "Gəlin, gəlin, xaş yürüşü başladı". Və anamın eşitdiyi bu çağırış sözlərinin,

yenə də zarafat etdiyini düşünərək, söylədiklərinə inanmayaraq deyirlər: "Ola bilməz! Qriqori İvanoviç zarafat edir! Bu necə ola bilər axı? Axı Anna Nikolayevna bütün günü burda bizimlə olub!" və s. Onda nənənin özü qonaqlara müraciət edərək deyir: "Yox, Qrişa doğru deyir: bir saat bundan əvvəl mənim nəvəm Nyutoçka dünyaya gəlib!"

Bundan sonra hamı təbriklər söyləməyə başlayır və otağa şampan süzülən badələrlə qız daxil olur. Hamı yenice doğulmuş körpənin, onun valideynlərinin və nənənin sağlığına badə qaldırır içir. Bütün xanımlar anamı təbrik etməyə, "balacanı" öpməyə tökülüşdürlər (o zamanlar tibbi ehtiyat tədbirləri görülmürdü). Kişilərsə, qadınların xoşluğundan istifadə edərək, yeni do-

radələrində) Fontanka çayının sahilindəki məktəbinə gedirmiş. Aniçkov sarayının ətrafında ona yanında nimdaş əyin-başlı xanım olan yaxşı geyim-geçimli bir kişi yaxınlaşır. Cənab oğlanı yoldan saxlayaraq deyir: "Bir xeyirxah iş görmək istəyirsənsə, gedək mənimlə oğlumun xaç atası ol; bu isə xaç anası olar", - əlavə edərək yaşlı qadına işarə edib. Atam çox cəsur oğlan olub və bir damcı belə tərəddüd etmədən həmin kişiylə qadının arxasınca gedib. Çox dəbdəbəli bir evə gəlirlər və orada onları artıq keşiş gözləyirmiş. Elə çatan kimi körpənin xaç suyuna salma mərasiminə başlayıblar. Körpəni xaç suyuna salandan sonra keşiş, xaç atalığını və xaç analığını çaya və şirniyyata qonaq edirlər. Cənab onların hərəsinə bir çervon verir. Atam məktəbə gecikdiyindən dərəcə getmir və evə geri döndür, başına gələn hadisəni danışır. Ona izah edirlər ki, inanca görə, əgər ailədə doğulan bütün uşaqlar ölürsə, yeni doğulmuş körpənin sağ qalması üçün gərək atasının qarşısına çıxan ilk qadın və kişi onu xaç suyuna sala. Bu cür xaç analığı həmin yaşlı qadın, xaç atalığı isə atam olub. Atam ona görə miladda və bütün müqəddəs bayramlarda xaç oğulluğundan hədiyyələr alırdı və bir dəfə o ölüm ayağında olanda xeyir-dua vermək üçün çağırılmışdı. Həm də belə bir inanc vardı ki, xaç analığının və xaç atalığının xeyir-duası körpəni ölümdən qurtarır. Onun xaç oğlu düzəlir. Ondan sonra atam xaç oğulluğunu gözəndən itirir. Atam onu soyadı ilə çağırırdı, amma mənim indi yadımda deyil.

*Davamı səhifə 15-də*

Atam şəhər idarələrindən və ya departamentlərdən birində xidmət göstərirdi. Anam İsveçdən, çox hörməti olan, möhtərəm Miltopeus nəslindən idi. Onun ulu babalarından biri lüteran yepiskopu, əmiləri isə alim olublar. Ulu babaları Aboda yaşamış və oranın məşhur kafedralında dəfn ediləblər. Bir dəfə yolüstü İsveçdə olanda kafedralda onların məzarını tapmağa cəhd göstərdim. Amma nə İsveç, nə də fin dilini bildiyimə görə qarovulçudan heç bir məlumat ala bilməmişdim.

Anamın atası Nikolay Miltopeus Sankt-Mixelsk quberniyasında mülkədar olub. Moskva Geodeziya İnstitutunda təhsil alan oğlu Roman Nikolayeviçdən başqa, bütün ailəsi malikanədə yaşayırdı. Kursu bitirib Peterburqda özünə yer edəndən sonra atasının malikanəsini satır (o zaman atası artıq atası dünyasını dəyişmişdi) və bütün ailəni Peterburqa köçürür. Burada nənəm Anna-Mariya Miltopeus tezliklə dünyasını dəyişir, anamsa iki bacısı ilə birlikdə qardaşının yanında yaşayır. Anam olduqca gözəl bir xanım idi. Uca boylu, incə, qamətli və qeyri-adi tərzdə düzgün üz cizgiləri vardı. Həmçinin də çox gözəl soprano səssə sahib idi. Bu səs onda, az qala, ən yaşlı vaxtlarına qədər qalmışdı. O, 1812-ci ildə dünyaya gəlib, on doqquz yaş olanda bir zabitlə nişanlanmış. Həmin adam Macarıstan kampaniyasında iştirak edib və orada öldürüldüyündən onlar nikaha girə bilməyiblər. Anam çox dərd çəkirmiş və buna görə də bir daha evlənməmək qərarına gəlib. İllər ötürmüş və bu illər ərzində, təbii ki, onun acısı da yavaş-yavaş azalmağa başlamışdır. Onun yaşadığı rus cəmiyyətində qızbəyəndirmə kimi ənənə dəbdəydi. Və belə bir mərasimdən bir dəfə də anam üçün qurulmuşdu. Evlənməyə qız axtaran iki bəy də ora dəvət olunmuşdu. Anam onların inanılmaz dərəcədə çox xoşuna gəlibmiş. Amma anamdan gənc bəyləri bəyənib-bəyənmediyini soruşanda o cavab verib: "Yox. Mənim xoşuma o bayaqdan danışmış-gülən "yaşlı kişi" gəldi. O, mənim atamı nəzərdə tutmuş. Həmin zamanlar qırx yaşından yuxarı adamlar artıq yaşlı hesab olunurdu. Atamınsa o vaxtlar artıq 42 yaş varmış (o, 1799-cu ildə doğulub). Atam cavanlıq illərini çox şən və xoş keçirib. Lakin zabitəli, ağır xasiyyətli anasının təsiri altında özünü təmkinli və ciddi aparıb. Ona görə də 42 yaşında elə sağlam, möhkəm, gümrah, mavi gözlü, ağappaq dişləri olan, amma bir azca saçları seyrəklənmiş idi. Anası dünyasını dəyişənə qədər atam evlənmək fikrində olmayıb. Ona görə də bu cür məclislərdə heç vaxt adaxlı qismində iştirak etmir, elə-belə yaxşı həmsöhbət kimi gedirmiş. Onu da anama təqdim edəblər və anam onun çox xoşuna gəlib. Amma ki anam rus dilində, atamsa fransız dilində pis danışdığından aralarındakı söhbət elə də çox uzanmayıb. Atama anamın sözlərini çatdıranda, onu belə bir gözəl

qızın diqqət göstərməsi maraqlı gəlibmiş. Və o, sanki görüşməyə bəhanə axtarırmış, onu görə biləcəyi evə tez-tez gedirmiş. Bu məsələ onların bir-birinə aşiq olması və sonda evlənmə qərarı verməsi ilə nəticələnmişdi. Lakin qarşılıqlı bir maneə dururdu. Anam lüteran idi. Atamın pravoslav ailəsinin qanunlarına əsasən, qadın evləndiyi kişiylə eyni dinə etiqad etməliydi. Məsələ o yerə qədər gəlib çatdı ki, atam ailəsinin istəyinə zidd çıxaraq, hətta ailə üzvlərindən bəzilərdən uzaqlaşmalı olsa belə, anamla evlənmək qərarına gəldi. Anam bu məsələdən xəbər tutur və uzun müddət çətin bir vəziyyətdə düşərək düşünür: provaslavlığı qəbul etsin, yoxsa sevdiyi adamdan keçsin. Onun qərar verməyinə bir hadisə təsir edib: səhəri gün anam atama son fikrini deyəcəyi gecə xaçın qarşısında dizi üstündə dayanıb dua edərək, Allahdan ona

anam bütün kilsə ayinlərini canla-başla yerinə yetirirdi. Bircə duaları slavyan dilində oxumağa çətinlik çəkirdi. Buna görə də İsveç dilində olan dua kitabından istifadə edirdi. Anam dinini dəyişdiyinə görə heç vaxt peşman olmamışdı. Həmişə deyirdi ki: "Dinimi dəyişməydim, ərimdən, uşaqlarımdan uzaq qalardım, bu mənim üçün çox ağır olardı".

Valideynlərim bir yerdə iyirmi beş ilə yaxın ömür sürdülər. Və bu ömrü xarakterləri üst-üstə düşdüynə görə çox mehriban yaşadılar. Evin böyüyü anam idi. O, çox iradəli qadın idi. Atam arxayınlıqla bütün səlahiyyətləri anam vermiş və özündə bircə şeyi saxlamışdı: Apraksinoda və başqa bazarlarda nadir tapılan, qeyri-adi, əntiq şeylər, yaxşı başı çıxdığı çini əşyalar axtarmaqda sərbəst idi.

Nikahlarının birinci illərində valideynlərim nənə və böyük

yaxşı qurtardı. Lakin anamın və dayəmin qışqırığı mənə necə pis təsir etmişdisə, mən də var gücümle qışqırdım. Sonralar bu haqda soruşanda atam təsərrüfat kitablarına baxıb mənə yeni sarayın 1849-cu ildə tikildiyini bildirdi.

İkinci xatirəm keçirdiyim xəstəliklə bağlıdır. O zaman üç yaşım vardı. Hansı xəstəliyə tutulduğum yadımda deyil, amma onu bilirəm ki, həkim sinəmə bir neçə zəli qoymaq lazım olduğunu demişdi. O qara soxulcanlardan necə qorxdığım və sinəmdən qoparıb atmağa çalışdığım yaxşı yadımdadır. Bundan başqa, anamın məni Kədərli müqəddəs Məryəm ikonası qarşısında dua etməyə apardığını da yaxşı xatırlayıram. Anam və dayəmin dua edib ağladığını görəndə mən də xaç çəkib, möhkəm ağlamağa başlamışdım. Bu duaların səhəri gün mən sürətlə sağalmağa başladım. Ümu

# Xatirələr



düzgün qərar verməyə kömək etməsini istəyir. Birdən başını qaldırır və xaçın üstündə parıltı görüb. Bu parıltı əvvəlcə bütün otağı işıqlandırır, sonra isə yoxa çıxır. Bu hadisə iki dəfə də təkrarlanıb. Anam bunu Allah tərəfindən məsələnin atamın xeyrinə olacaq tərzdə həll olunması üçün işarə kimi verildiyini başa düşür. Elə həmin gecə anam belə bir yuxu görür: guya ki, provaslav kilsəsinə daxil olaraq dua edir. Bu yuxunu da o Allahın verdiyi işarə kimi qəbul edir. İki həftədən sonra Semyonovsk kilsəsinə dini ayinə gələn anam ordakı şəraitin, mühitin eynilə yuxusunda gördüyü kimi olduğunu görəndə çox təəccüblənmişdi. Bu, onun vicdanını sakitləşdirmişdi. Pravoslavlığı qəbul edib

bir ailəylə birgə yaşadılar. Təxminən beş ildən sonra nənəm dünyasını dəyişəndə anam atamı Nikolayevsk quru qoşunları hospitalının yanında, böyük heyətyanı sahəsi olan ev almaq üçün dilə tutdu. İndi həmin ərazidə Yaroslavskaya və Kostoromskaya küçələri keçir.

Mənim yadımda qalan ilk xatirə 1849-cu ilin aprel ayına təsadüf edir. O zaman mən iki yaş səkkiz aylıq idim. Bizim evin heyətində köhnə bir saray vardı. Anam onu söküb, yerində təzəsini tikmək qərarına gəldi. Fəhlələr gəldilər, lazım olan hər şeyi etdilər, bircə sarayı uçurtmaq qaldı. Anam şüşəli qalereyaya çıxır ki,

bunun necə baş verəcəyinə uzaqdan tamaşa etsin. Onun arxasında da qucağında mən hər şeylə maraqlanan dayəm çıxdı. Bədbəxtlikdən heyətin o biri başında yaşayan arabaçılar ləngiyərək orda cərgə kimi dayandılar. Onlara qışqırırdılar ki, ordan tez keçib-getsinlər. Sanki hamısı getdi və artellərdən biri sarayı uçurmaq istəyəndə gecikən bir araba görəndü. Hamı başa düşdü ki, eğer arabaçı tez ordan keçib-gətməsə, özü də, atı da uçmuş sarayın altında qalıb öləcək. Uçan sarayın və ətrafda dayananların vahiməli qışqırığı səsləri ucaldı. Toz-duman sütun kimi göyə ucaldı və əvvəlcə bədbəxt hadisənin olub-olmadığını aydınlaşdırmaq mümkün deyildi. Xoşbəxtlikdən hər şey

miyyətlə götürsək, bizim evdə uşaqlar çox nadir hallarda xəstələnirdilər. Arada öskürək, zökəm, əlbəttə ki, olurdu. Amma bütün bu cür xəstəliklər türkcəyə müləcə olunur və tez sağalırdılar.

Uşaq və gənclik illərimi çox xoş hisslərlə xatırlayıram: atam, anam bizi çox sevirdilər və heç vaxt da boş yerə cəzalandırmazdılar. Heyatımız sakit, davasız, faciəsiz keçib. Bizim qarnımız həmişə tox olub. Hər gün gəzməyə getmişik. Yayda səhərdən axşamcağan günümüzü bağda keçirirdik. Qışda isə elə həmin bağdaca buz üstündə sürüşürdük.

Bizim elə də çox oyuncağımız olmayıb. Ona görə də onların bizə dəyər verir, qoruyurduq. Uşaq kitablarımızsa, ümumiyyətlə, yox idi. Bizi heç kim "inkışaf etdirməyə" çalışmırdı. Bizə hərdən bir nağıllar danışdırırdılar. Və bunu daha çox atam edirdi. İşdən gəlib yeməyini yeyəndən sonra divana uzanırdı, uşaqları yanına çağırırdı və nağıl danışdırdı. Onun elə bircə nağılı vardı, o da axmaq İvanuşkadan. Amma bu nağıla o qədər variasiyası vardı... Qardaşım ilə həmişə bu qədər bələlərdən ağılla xilas ola bilən İvana axmaq adı qoyulmasına təəccüblənirdik.

Çox nadir hallarda əyləncələrimiz olurdu: hər axşam işıqları yandırılan yeni il yolkası, bayramlarda bizi balaqana aparırdılar. İldə iki dəfə - milad bayramından əvvəl və müqəddəs bayramda teatra, daha doğrusu, operaya və baletə gedirdik. Ancaq bu nadir əyləncələrimiz bizim üçün çox dəyərli idi. Və biz aylarla baxdığımız tamaşaların təsiri altında qalırdıq.

*Ardı var*

Tərcümə edən:  
Xanım Aydın